

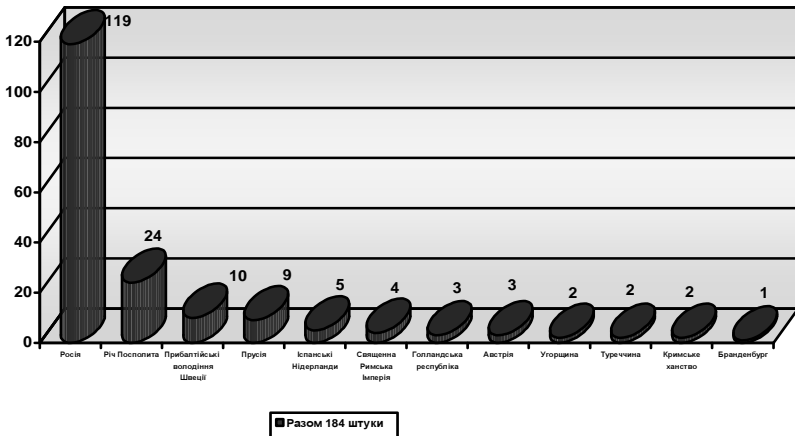
КОПІЙКА КАТЕРИНИ І (1725–1727 рр.) ІЗ м. КРЕМЕНЧУКА

Автор статті детально аналізує сенсаційну знахідку, виявлену у 2010 р. в передмістях м. Кременчука – 1 копійку Катерини І 1727 року карбування. Мідна копійка цього типу є великою нумізматичною цінністю, тому, що вона лише в єдиному екземплярі була зафіксована у 80-х роках ХХ ст. в Росії В. Узденниковим.

Одним із важливих джерел вивчення грошового обігу того чи іншого історичного періоду та регіону є монетні скарби та знахідки окремих монет. Автор публікації у дисертаційному дослідженні «Монетні скарби як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1764 рр.)», ряді наукових розвідок відслідковує процес поступового витіснення протягом ХVІІІ ст. загальноприйнятої в Україні європейської монети російським рублем та його фракціями [1, 2, 3, 4]. Особливо цей процес прискорюється за правління Петра І (1682–1725) та його дружини Катерини І (1725–1727).

На території Гетьманщини (тепер це територія 8 українських областей – Київської, Вінницької, Хмельницької, Житомирської, Полтавської, Сумської, Черкаської та Чернігівської) було виявлено 357 скарбів монет другої половини ХVІІ ст. та 137 скарбів ХVІІІ ст. [5]. За державною приналежністю серед знахідок другої половини ХVІІ ст. 20 європейських держав монети Речі Посполитої були наявні у 291 скарбові (81,5%), а монети Московського царства – лише у 52 скарбах (14,5%) [6].

Із 119 знахідок, які датуються ХVІІІ ст., 103 (75%) склалися із російських монет і лише у 24 були монети Речі Посполитої (20%) [7]. Саме деяким рідкісним російським монетам початку ХVІІІ ст. присвячена дана стаття.

Формування загальноросійського ринку, його строкатість серйозно непокоїли уряд Петра I. Маючи на меті створення грошової системи з великою кількістю номіналів, уніфікацію російського та українського грошових ринків, наближення їх до європейського, збільшення доходів казни, цар провів грошову реформу, яка тривала із 1698 до 1719 р. [8].

На першому етапі лічильно-ваговий рубель був прирівняний до західноєвропейського талера і важив 28 г срібла. Він ділився на 100 срібних копійок вагою 0,28 г кожна.

У 1704 р. почалося карбування срібного рубля, мідної копійки (поряд із нею продовжувала перебувати в обігу дротяна срібна копійка) та мідних алтинів (3 коп.).

I. Спаський вважав, що «срібна копійка стала «лідером» – свого роду гарантією мідної, остання була однією із багатьох мідних і срібних монетних одиниць нової системи» [9].

У 1718 р. припинилося карбування срібної та мідної копійки і розпочався випуск золотих монет вагою 4,04 г (вартістю 2 рублі). У цей час карбувалася невелика кількість пробних копійок, підтвердження цього факту – наявність лише пробних екземплярів деяких років [10]. У 1719 р. петровську грошову реформу завершив випуск мідних 5 та срібних 15 і 20 копійок.

За свідченням Р. Шуста, за період із 1700 до 1725 р. (до смерті Петра I 25 лютого 1725 р.) на монетних дворах Росії було відкарбовано монет на суму 39 950 357 рублів 45 коп., у тому числі мідних – на 4 352 538 рублів, срібних – на 29 849 277 рублів 45 коп., золотих – на 748 692 рублі. Найбільший прибуток державі принесло карбування мідної монети (найбільше п'ятаків) – близько 3 мільйонів рублів [11]. До набору мідних номіналів увійшли: півполушка, полушка, денга, копійка, 2 копійки (грош), 5 копійок.

За правління імператриці Катерини I (1725–1727) гостра нестача монетного срібла, жадоба до наживи її фаворита О. Меншикова стали причиною емісії неякісних гривеників, квадратних мідних плат у Катеринбурзі номіналом 1,5 та 10 копійок, півполтин, полтин та рублів. Однак експеримент виявився невдалим – мідні кліпи були непрактичними і незвичними для населення та після смерті імператриці їх емісію припинено. У 1725–1727 рр. розмір емісії золотих монет (2 рублі) зменшився до 9 156 штук [12].

О. Меншиков, за пропозицією членів Монетної контори В. Татищева, братів I. та П. Мусіних-Пушкіних і московського губернатора А. Плещеева, виступав за посилене карбування мідних грошей, доходи від яких повинні були закрити величезні борги казни та зменшити випуск фальшивих грошей. Було запропоновано у 1727 р. випускати п'ятикопійчаники по 40 рублів із пуда міді на 2 мільйони рублів [13].

За лютий – початок березня 1727 р. московські монетні двори були розчищені, відремонтовані, добудовані та обладнані новою технікою: гуртильними станами, карбувальними та ручними плавильними машинами, новими штемпелями. До Москви із Петербурга й Тули було направлено кілька десятків досвідчених майстрів на чолі із відомим механіком А. Нартовим.

Із 6 березня 1727 р. на всіх трьох московських монетних дворах розпочалася робота по випуску п'ятикопійчних монет. Було також вирішено переплавити на п'ятикопійчники, виміняні в населення мідні петровські копійки. Вилучення із грошового обігу мідних денежок та полушок було вирішено тимчасово припинити, аж поки не буде виготовлена нова дрібна монета.

Указом від 16 червня 1727 р. Катерина I дрібні срібні гроші розпорядилася переробити у гривеники (10 коп.). На срібній та мідній копійках Петра I та Катерини I зображено Георгія Переможця на коні із списом («копйом») у правій руці, який вбиває дракона.

Копійка, мідь, Петро I (1682–1725), 1705 р.

Копійка, срібло, Петро I (1682–1725), 1718 р.

З часу занепаду Київської Русі у XII–XIII ст. Святий Георгій зображався на іконах у вигляді молодого воїна-вершника, який списом вбиває дракона. Георгій в очах віруючих був захисником ображених, пригнічених, обездолених, вимагав покровительства та заступництва. Тому його зображення можна було зустріти на іконах, ямських дзвіночках, на срібних і мідних московських та російських монетах XVI–XVIII ст. [14].

У 2010 р. в передмістях м. Кременчука була знайдена дуже рідкісна мідна монета – 1 копійка Катерини I 1727 року карбування. На аверсі монети зображений Георгій Переможець на коні, під ним напис «МОСКВА», на реверсі – 1 К, вензель – Е (Екатерина), та внизу – дата карбування – 1727. Вага монети складає 3,5 г, діаметр – 20 мм. Зображення, написи, вензель, номінал та місце карбування копійки чіткі та виразні. Гурт монети захищений ланцюжковим орнаментом.

Навколо краю поля монети з обох сторін розміщений орнамент із випуклих трикутничків. Стан збереження монети досить добрий.

Копійка, мідь, Катерина I (1725–1727), 1727 р.

Дана монета належить до пробних, а не масових випусків однокопієчних монет. За свідченням В. Узденникова, однокопієчні мідні монети карбувалися за нереалізованим проектом, який передбачав ліквідацію назриваючої розмінної кризи. Правильність датування 1727 р. копійки з написом М та МОСКВА підтверджується її малюнками в таблицях, складеними в середині XVIII ст. У праці В. Узденникова представлено єдиний відомий екземпляр даного типу під № 2409–039 [15]. Тому знахідка мідної копійки цього типу стала великою нумізматичною рідкістю.

По-перше, 1 мідна копійка серійно взагалі не випускалася у 1727 р.

По-друге, вона не присутня в жодній державній та приватній колекції протягом 284 років, окрім двох екземплярів із колекції В. Узденникова.

По-третє, за свідченням І. Спаського, за Петра I із 1723 р. розпочався масовий випуск «гораздо более выгодных для казны медных пятак» [16], випуск яких продовжився за Катерини I та Петра II. За підрахунками А. Юхта, з березня по серпень 1727 р. на трьох монетних дворах Москви було відкарбовано п'ятаків на суму 122 060 рублів, тобто 2 441 200 екземплярів. Прибуток від їх випуску склав 607 тисяч рублів. До лютого 1728 р. було виготовлено ще близько 500 тисяч п'ятаків [17].

По-п'яте, у вересні 1727 р. уряд Катерини I ухвалив рішення про додаткове карбування старими штемпелями п'ятаків на 500 тисяч рублів, новим штемпелем мідних копійок на 1 мільйон рублів і полушок на 500 тисяч рублів по 40 рублів із пуда міді. Було розроблено три нові типи мідних копійок 1727 року. На них було зображено Георгія Переможця на коні, під ним на першій – під подвійною рисою напис «МОСКВА», на другій – дата – 1727, із другого боку – на першій – І Є К, а внизу під подвійною рисою дата – 1727, на другій копійці – І Є К, а внизу під подвійною рисою – буква М (московський монетний двір). На третій – хрест, в середині якого по горизонталі напис «КОПЕЙКА», по вертикалі – 1727.

Але дане рішення уряду (крім карбування п'ятаків) залишилося на папері. Було випущено лише невелику кількість полушок та мізерну кількість мідних копійок.

По-шосте, смерть Катерини I у 1727 р. призвела до нової фінансової реформи Петра II та до припинення старої. Відомо лише те, що протягом наступних трьох років (1728–1730 рр.) за правління молодого імператора у грошовий обіг було випущено 1 та 5 копійок на суму 1,5 мільйони рублів [18]. Копійка випускалася із Георгієм на коні, написом «МОСКВА» та хрестом.

По-сьоме, в жодному з каталогів XIX та XX ст. навіть не згадується вказана мідна копійка. Так, аналізуючи «Каталог руських монет, удельных князей, царских и императорских с 980 по 1899 г.» (1899 р.), зустрічаємо запис: «Императрица Катерина I – медная копейка 1726 г. – очень редкая» (оцінена у 75 срібних царських рублів), а запис про випуск мідної копійки 1727 року Катерини I зовсім відсутній. За 1728 р. у каталозі згадується 1 мідна копійка Петра II із зображенням Георгія, написом «МОСКВА» 8 різновидностей (кожний екземпляр оцінений у 0,75 рубля) [19].

У каталозі І. Рилова та В. Соболіна «Монеты России и СССР. 1700–1993» (1994 р.) зафіксована лише дуже рідкісна петровська мідна монета 1724 року, а вже потім – копійки 1728–1729 років із написом «МОСКВА» та хрестом, про що згадувалося вище [20].

Український нумізмат та колекціонер В. Нечитайло у своєму мінікаталозі монет (1999 р.) теж згадує лише мідну копійку Петра II 1728 та 1729 рр. [21], а копійки Катерини I там зовсім відсутні. Подібна однокопійчна мідна монета карбувалася за правління Петра II (1727–1730) у 1728–1729 рр., яка важила 4,1 г. Її діаметр складав 16 мм. Тобто, ця монета була товстіша за копійку Катерини I та на 0,4 мм менша у діаметрі.

По-восьме, провівши детальний аналіз складу монетних скарбів Гетьманщини першої третини XVIII ст., нам вдалося зафіксувати із 119 скарбів лише у 9 монети Катерини I, переважно срібні рублі, мідні полушки, п'ятаки та денги [22].

Георгій також був зображений на срібному «подільському полугрошику» кінця 80-х – початку 90-х рр. XIV ст. удільного князя Костянтина Коріатовича (1380–1391). «Подільський полугрошик» карбувався у Смотричі та Кам'янці у 1380–1391 рр.

Отже, традиція зображення Георгія на монетах зберігалася за правління подільських, литовських, московських князів, царів та російських імператорів: Петра I, Катерини I, Петра II, Єлизавети Петрівни, Катерини II.

Література

1. *Бакалець О.А.* Монетні скарби як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1764 рр.). Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук. – К., 2007.

2. *Бакалець О.А.* Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.). – К., 2008.

3. *Бакалець О.А.* Російська срібна копійка у грошовому обігу України II половини XVII – пер. чверті XVIII ст. // Історико-географічні дослідження в Україні. Зб. наук. праць. – К., 2005. – Число 8. – С. 308–334.

4. *Бакалець О.А.* Аналіз складу монетних скарбів Гетьманщини XVII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2007. – Число 14. – С. 313–340.
5. *Бакалець О.А.* Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.). – К., 2008. – С. 279.
6. *Бакалець О.А.* Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.). – К., 2008. – С. 280.
7. *Бакалець О.А.* Аналіз складу монетних скарбів Гетьманщини XVIII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2007. – Число 14. – С. 313–314.
8. *Юхт А.* Русские деньги от Петра Великого до Александра I. – М., 1994. – С. 13–15.
9. *Спаский И.Г.* Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк. – Л., 1962. – С. 131–132.
10. *Спаский И.Г.* Вказана праця. – С. 134.
11. *Шуст Р.* Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: Навч. посіб. – К., 2007. – С. 183.
12. *Шуст Р.* Вказана праця. – С. 183.
13. *Юхт А.* Вказана праця. – М., 1994. – С. 41.
14. *Сукач С.* Святой Георгий Победоносец в декорах ямских (поддужных) колокольчиков // Нумізматика і фалеристика. – № 4. – 2004. – С. 34–35.
15. *Спаский И.Г.* Вказана праця. – С. 134.
16. *Узденников В.* Монеты России (1700–1917). – М., 1985. – С. 261, 191.
17. *Юхт А.* Вказана праця. – М., 1994. – С. 52.
18. *Юхт А.* Вказана праця. – М., 1994. – С. 53.
19. Каталог русских монет, удельных князей, царских и императорских с 980 по 1899 г. – М., 1899. – С. 29.
20. *Рилов И., Соболин В.* Монеты России и СССР. 1700–1993. – М., 1994. – С. 18.
21. *Нечитайло В.В.* Миникаталог польско-литовских и российских монет, ображавшихся на Украине в XIV – нач. XX вв. – К., 1999. – С. 85.
22. *Бакалець О.А.* Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.). – К., 2008.